

УДК [37.011.3-052:330]:378.4.046(043.5)

Світлана Стеблюк
ORCID iD 0000-0002-2827-6805кандидат педагогічних наук,
Мукачівський кооперативний
торговельно-економічний коледж,
вул. Я. Мудрого, 40, 89600 Мукачево, Україна,
svetasteblyuk@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ПІДПРИЄМНИЦТВА, ТОРГІВЛІ ТА БІРЖОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА СКЛАДОВА

У статті зацентовано увагу на одній із важливих проблем становлення майбутнього фахівця з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності – наявність сформованих морально-етичних якостей. З'ясовано зміст ключового поняття «морально-етичні якості» та подано власне формулювання дефініції з проблеми дослідження.

Проаналізовано окремі наукові розвідки з означеного питання. Науковцями вказується на важливість формування морально-етичних цінностей для майбутньої професійної діяльності. З'ясовано зміст навчальних планів і робочих програми з фахових дисциплін, комплексних планів виховної роботи, напрями гурткової діяльності; дібрано методичку наукового дослідження проблеми. Виокремлено дві методики: діагностика спрямованості особистості (Б. Басс), опитувальник методики «Шкала емоційного відгуку» (А. Меграбяна і Н. Епштейна).

З'ясовано окремі шляхи формування морально-етичних якостей у студентській молоді: народна педагогіка, позааудиторна робота, бізнес-турніри.

Ключові слова: етика; методи наукового дослідження; мораль; морально-етичні якості майбутніх фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності; ступенева освіта.

<https://doi.org/10.28925/1609-8595.2019.2.4651>

Вступ. Європейський вектор освіти вимагає сформованості громадянських та морально-етичних цінностей майбутніх фахівців. У сучасних ринкових реаліях без урахування інтересів, позицій інших людей та суспільства в цілому, без розуміння важливості професійної діяльності не можливе досягнення максимально ефективних результатів праці. Сучасний спеціаліст повинен вміти мислити творчо і критично, бути комунікабельним, відповідальним. Погоджуємося з думкою, що «потреба самореалізації себе як спеціаліста спрямована на задоволення не тільки особистих інтересів, але й на удосконалення суспільних відносин. Вона є вагомим фактором не тільки реалізації індивідуальних інтересів молодого спеціаліста, але й виступає важливим чинником спрямованого на удосконалення соціального розвитку держави її демократичного і правового розвитку, зміцнення її економічної й оборонної могутності, захист і примноження національно-патріотичних і гуманістичних цінностей» (Остапенко, Ряшко, 2016, с. 409).

Аксіологічний підхід у розв'язанні глобальних проблем вищої освіти передбачає передусім виховання гуманістичного типу особистості студента. Найважливішим критерієм гуманізації вищої освіти стають не стільки набуті знання, уміння та навички, скільки усвідомлення й прийняття кожним студентом гуманістичних ідеалів, прагнення до постійного самовдосконалення (Вітвицька, 2015, с. 66). Пріоритетними напрямками освітнього процесу в рамках аксіологічного підходу стає його індивідуалізація та активізація з урахуванням особистих здібностей та інтересів студентів.

Проблемі формування професійної та професійно-етичної культури, професійних цінностей присвячено праці низки науковців: О. Адаменко, О. Анісімова, Л. Барановської, І. Беха, С. Гончаренка, О. Дубасенюк, С. Паламар, Ю. Потуй, І. Ратинської, Л. Сатановської, Г. Тимошук та ін.. Зокрема, Ю. Потуй з'ясовано вплив професійних цінностей на становлення сучасного фахівця; виявлено залежність їх від соціально-економічних і політичних змін у суспільстві. Г. Тимошук визначено структурні компоненти ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності, описано характерні риси. Значення загальноєвропейських цінностей для сучасного студента з'ясовано Л. Барановською. Автором схарактеризовано такі цінності, як: гідність, свобода, рівність на основі використання «Хартії основних прав Європейського Союзу».

Процес формування професійних цінностей студентської молоді є об'єктом дослідження Л. Сатановської. Аналіз психолого-педагогічної літератури, дисертаційних розвідок свідчить про посилену увагу до проблеми формування морально-етичних якостей фахівців різних професій. Проте із проведенням освітніх реформ в Україні настає необхідність продовження досліджень у цьому напрямі.

Мета статті – визначити сутність та шляхи формування морально-етичних якостей у майбутній фахів-

ців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності.

Поняття «морально-етичні цінності» у майбутніх фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності. Торговельна діяльність вимагає наявності у персоналу таких особистісних якостей, як: дисциплінованість, ввічливість, відповідальність, знання психології щодо поведінки покупця та комунікаційних навичок. Для працівника торговельної сфери вкрай важливо володіти організаторськими, управлінськими вміннями, тактовністю, толерантністю. Персоналу біржових організацій мають бути притаманні такі якості, як: ініціативність, прагматичність, зібраність, акуратність тощо. Підґрунтям для діяльності майбутніх фахівців усіх галузей є патріотизм, громадянська позиція. Вони формуються у процесі теоретико-практичної підготовки майбутнього спеціаліста та безпосередньо під впливом середовища. На наш погляд, формування морально-етичних якостей майбутніх фахівців має бути системним, цілеспрямованим, так як від означених якостей значною мірою залежить успішність професійного становлення та економічний розвиток держави загалом.

Сформулюємо визначення ключового поняття. За словником, «Етика – філософська наука, яка досліджує природу, сутність, виникнення, розвиток, структуру, функції моралі, її прояви у різноманітних сферах діяльності. Співвідношення моралі й етики можна передати такою моделлю: «мораль у собі» (уявлення, почуття, емоції, суб'єктивні вияви волі; вчинки) – «мораль для нас» (мораль, «одягнена» в матеріальну оболонку мови і мовлення, тобто «омовлена» мораль – моральність, тобто реальна діяльність і вчинки людей – етика як теоретична модель моралі, її інтерпретація (тлумачення) та обґрунтування. З'ясування й окреслення предмета етики передбачає принципово інше бачення моделі людського буття, ніж традиційне, коли в центрі уваги етики була не окрема людина як особистість, а суспільство» (Тофтул, 2014, с. 135–136).

Натомість мораль розглядається як «система поглядів, уявлень, норм, оцінок, що регулюють поведінку людини. У широкому розумінні поняття моралі до неї входять не лише названі прояви свідомості, а й реальна поведінка людей, які керуються названими поглядами, нормами тощо – моральність. Мораль як одна із форм суспільної та особистісної свідомості є системою поглядів, уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людини. Її основу становлять переконання, звичаї, традиції, громадська думка (Тофтул, 2014, с. 241–242).

Ураховуючи дослідження низки науковців (А. Назарова, А. Фурман, Р. Чубук та ін.), нами визначено власне бачення щодо формулювання поняття «морально-етичні якості у майбутніх фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності» як наявності сформованих загальнолюдських цінностей і норм моральної поведінки, що зумовлені сучасним європейським напрямом інтеграції у різних сферах (освітніх, економічних, гуманітарних тощо).

Нами з'ясовано, що означені якості в особистості формуються на основі усталених національних та ро-

динних традицій. Відтак, Р. Олексенком виокремлено особливості економічного виховання в українських сім'ях: ведення дітьми власної скарбнички; бесіди батьків з дітьми про економічне походження матеріальних благ та на теми, пов'язані із грошима; ведення власної економічної політики сім'ї; регулювання сімейного бюджету; заощаджування; особистий приклад батьків і суворий порядок у домашньому господарстві; велика диференціація доходів в сім'ях із великою кількістю їх членів; прийняття спільних рішень родиною щодо економічних питань тощо (Олексенко, 2007, с. 207).

Безперечно, значний вплив на формування морально-етичних якостей майбутнього підприємця, торговельного працівника чи брокера мають навчальні заклади різних рівнів. «Ступенева професійна освіта за допомогою свободи вибору допомагає особистості розвивати її кращі риси задля власного самоутвердження. Чесноти людини як показники особистої вищості сприяють світоглядному зростанню особи: мужність допомагає захисту від особистих недоліків; честолюбство допомагає досягненню вищих посад; розсудливість стримує від відчайдушних дій і авантур; стриманість приборкує жадібність; мудрість звертає свій погляд на сутності, які не можуть бути об'єктами суперечок» (Жидецький, 2004, с. 35).

Цікавим на сьогодні є досвід зарубіжних країн щодо формування морально-етичних цінностей майбутніх фахівців. Відтак, за словами О. Зарви у педагогічному процесі вищої освіти США започатковано курси морально-етичного спрямування, що носять переважно факультативний характер; їх програми інтегруються під загальною назвою «Етика» (Ethics) і поділяються на три групи: філософські курси морально-етичного спрямування; дисципліни, що мають морально-виховний потенціал і пов'язані з майбутньою професійною діяльністю студентів; предмети, що розкривають релігійні моральні цінності (Зарва, 2011).

І. Оксенюк (2014) аналізує програми MBA, що розповсюджені в багатьох країнах світу. Навчання дає комплексне бачення економіки, упорядковує знання й розвиває навички в цій сфері, зокрема управлінські. Програма MBA також містить у собі обов'язкові й факультативні предмети, вивчаючи які, студенти отримують єдину теоретичну базу й спеціалізацію, що їх цікавить. Це можуть бути базові курси з менеджменту, маркетингу, фінансів, бухгалтерського обліку, професійної етики.

Експериментальне дослідження з проблеми. У процесі нашого дослідження з'ясовано: зміст навчальних планів й робочих програми з фахових дисциплін, комплексних планів виховної роботи, напрями гурткової діяльності; дібрано методичку наукового дослідження проблеми.

Відтак, у навчальних та робочих програмах з фахових дисциплін подано перелік економічних тем, проте у процесі викладання акцентується увага на якостях особистості, відносинах у колективі, етиці партнерських стосунків, виховується відповідальне ставлення до навчання, толерантне відношення до друзів,

людей. Підготовка майбутніх фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності передбачає оволодіння дисциплінами, які безпосередньо формують морально-етичні якості, серед них: «Етика в бізнесі», «Політекономія», «Основи менеджменту» та ін. Розглядаючи на лекційному занятті тему «Ринок як економічна категорія» (дисципліна «Політекономія»), викладачем зосереджується увага на Законі України «Про недобросовісну конкуренцію», що вже закладає основи етики ведення підприємницької діяльності.

У процесі дослідження нами проведено опитування працівників супермаркету м. Мукачева щодо пріоритетності морально-етичних якостей у безпосередній діяльності. Кількість респондентів – 11. Пропонувалося дати відповіді на запитання: «Які якості мають бути притаманні сучасним працівникам торгівлі?». Відповіді розподілились таким чином: доброзичливість до покупця – 51%, уміння спілкуватися – 19%, чесність, відповідальність – 30%. На запитання «Що ви побажали б закладу вищої освіти у підготовці фахівців з цієї проблеми?» 48% опитаних зацентрували увагу на формуванні якостей службового етикету; 29% – вміння висловлювати позитивну оцінку діяльності іншої людини; вивчення закордонного досвіду – решта респондентів. Уведення Україною безвізового режиму та інтеграція в Європейський простір дає можливість вирішення таких питань.

Вивчення комплексних планів виховної роботи показало, що формування європейських морально-етичних якостей майбутнього фахівця досягається завдяки продуманій системі виховних годин куратора («Захисти себе від стресів», «Зовнішній вигляд та культура поведінки студентів», «Мистецтво спілкування», «Моя професія – моє майбутнє», «Сучасний митний брокер» тощо); позааудиторній роботі, зокрема.

Наукові гуртки у закладах освіти включають дослідницьку, проектну діяльність, екскурсії на провідні підприємства, зустрічі з успішними брокерами, бізнесменами. До прикладу гурток «Лабіринтами економіки» (керівник – автор статті) включав такі питання: Бізнес-планування в системі сучасного підприємництва, Організація оплати праці в Україні, Біржовий простір та ін. Наше спостереження показало, що така комплексна цілеспрямована робота формує сучасну особистість з найкращими морально-етичними якостями, необхідними в подальшій професійній діяльності. Проте зазначимо, що за висловлюваннями гуртківців, удосконалення означених якостей проходить упродовж життя і багато в чому залежить від економічних реформ.

Для з'ясування стану сформованості морально-етичних якостей майбутніх фахівців нами дібрано тестові методики: методика діагностики спрямованості особистості (Б. Басс), Опитувальник методики «Шкала емоційного відгуку» (А. Меграбяна і Н. Епштейна).

Методика діагностики (Б. Басс) дає можливість визначити три види спрямованості:

1. Спрямованість на себе (Я) – переважання мо-

тивів власного благополуччя, прагнення до особистої першості, престижу, орієнтація на пряме винагородження та задоволення, схильність до суперництва, тривога, роздратованість, прагнення до влади. Така людина найчастіше буває зайнята сама собою, своїми почуттями і переживаннями і мало реагує на потреби людей навколо себе. В роботі бачить насамперед можливість задовольнити свої потреби.

2. Спрямованість на спілкування (С) – прагнення за будь-яких умов підтримувати стосунки з людьми, орієнтація на спільну діяльність (не обов'язково для виконання справи, а заради самого спілкування), але часто на шкоду виконанню конкретних завдань або наданню щирої допомоги людям; орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в прихильності і емоційних стосунках з людьми.

3. Спрямованість на справу/діло/діяльність (Д) – зацікавленість у вирішенні ділових проблем, спрямованість на завдання. Відображає переважання мотивів, породжуваних самою діяльністю, захоплення процесом діяльності, безкорисливе прагнення до пізнання, оволодіння новими вміннями і навичками. Зазвичай така людина прагне співпрацювати з колективом і домагається найбільшої продуктивності групи, а тому намагається довести точку зору, яку вважає корисною для виконання поставленого завдання.

В емпіричному дослідженні взяв участь 431 студент спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність. Результати анкетування свідчать, 32% – спрямованість на себе; 46% – спрямованість на спілкування; 22% – спрямованість на справу. Причинами такого розподілу, на нашу думку, є: різна мотивація до майбутньої професійної діяльності, вплив оцінки оточуючих на професійне становлення, власне бачення професії.

Опитувальник методики (А. Меграбяна і Н. Епштейна) дозволяє проаналізувати загальні емпатичні тенденції студента, такі її параметри, як рівень вираженості здатності до емоційного відгуку на переживання. Об'єктами емпатії виступають соціальні ситуації і люди, яким випробуваний міг співпереживати в повсякденному житті.

Серед тверджень наступні: «Мене засмучує, коли я бачу, що незнайома людина почувається серед інших людей самотньо», «Коли я бачу, як плаче людини, то й сам (сама) засмучуюсь, коли я читаю книгу (роман, повість тощо), то так переживаю, ніби все, про що я читаю, відбувається насправді», «Коли я приймаю рішення, ставлення інших людей до нього, як правило, ролі не грає», «Я дуже засмучуюсь, коли бачу безпорадних старих людей» та ін.

Низький ступінь емоційного відгуку (24 % опитаних) означає, що індивід важко встановлює контакт з іншими людьми, не розуміє емоційні прояви та вчинки інших людей. У професійній діяльності фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності це негативно вплине на роботу з різними категоріями клієнтів, знаходженні правильного підходу до них.

Помірний ступінь емоційного відгуку (49% респондентів) характеризується тим, що особистість до-

статньо легко знаходить спільну мову з іншими людьми. У майбутній професійній діяльності встановлює контакт; зможе контролювати власні емоційні прояви; має терпимість у спілкуванні.

Високий ступінь емоційного відгуку (27% опитаних) характеризує особистість, що легко заводить нові знайомства, відкрити та щирі у спілкуванні, яка вмє співпереживати, готову надати допомогу людині, яка перебуває у важкій ситуації. Означені фахівці забезпечать продуктивну роботу в майбутній професійній діяльності.

Окремі шляхи формування морально-етичних якостей майбутніх фахівців. Наступний етап дослідження вимагав від нас з'ясування шляхів формування морально-етичних якостей майбутніх фахівців. Практичний досвід професійної діяльності дає можливість визначити окремі з них.

Застосування ідей народної педагогіки – є одним із джерел формування духовно-моральних цінностей студентів. Ми поділяємо думку С. Паламар, що «поширення громадської думки відбувається завдяки історичній пам'яті, збереженню національної культури. Значну роль у формуванні духовно-моральних цінностей студентів відіграє художня література» (Паламар, 2017, с. 227). Застосування малих фольклорних жанрів у процесі викладання економічних дисциплін, на наш погляд, дає можливість узагальнити вивчений матеріал, наблизити його до реального життя, розуміння цінностей. Приклад прислів'їв: Купець, що стрілець, не доженеш. Чужого не бери, свого не пропусти. Зароблена копійка краще вкраденого карбованця. Ліпше без вечері лягати, та без боргів вставати. Живи, не як хочеться, а як можеється. Доки є землячка, доти й гроші у Омелька.

Сучасна система позааудиторної роботи із складанням медіа-проектів сприяє комплексному підходу до формування позитивних якостей особистості. До прикладу, захід «Студентська колиба». Це конкурс краси, грації, інтелекту та газдівництва. Серед завдань: «Я – неповторна», вправа «Знаю все», відео-блог «Один день на підприємстві», «Професійне дефіле».

Участь у всеукраїнських бізнес-турнірах є одним із ефективних чинників у формуванні лідерських якостей, громадянської позиції студента. В Україні стало

традицією проведення різних вітчизняних та міжнародних економічних конкурсів, зокрема «Стратегія фірми» (Положення про VI Всеукраїнський (II міжнародний) бізнес-турнір «Стратегія фірми – 2019»). Це інтерактивне онлайн-змагання з управління економічними процесами у тренінгових виробничих компаніях та ринковому середовищі на базі комп'ютерної програми – бізнес-симуляції ViAL+. Завданням турніру є виявлення та формування самоіндефікації талановитої молоді, як майбутньої еліти в підприємницькій, економічній та управлінській сферах; формування у молоді економічного патріотизму, як запоруки реалізації своїх амбіцій та можливостей в рідній країні; надання базових знань і компетентностей в організації підприємницької діяльності; розвиток в учасників уміння приймати на себе відповідальність за свої рішення, визначати й долати ризики, здатності планувати і досягати поставлених цілей; формування ініціативності, підприємливості та проактивної особистісної позиції; отримання учасниками відповідних компетентностей, практичних умінь і навичок з управління економічними процесами на підприємстві та в ринковому середовищі та ін. Студенти Мукачівського кооперативного коледжу залучені до цього конкурсу і поетапно виконують завдання.

Висновки. Нами визначено сутність поняття «морально-етичні якості», на основі довідкової літератури окреслено напрями з означеної проблеми у сучасних наукових джерелах й сформульовано власне бачення дефініції. Це наявність сформованих загальнолюдських цінностей і норм моральної поведінки, що зумовлені сучасним європейським напрямом інтеграції у різних сферах (освітніх, економічних, гуманітарних тощо). Проведено експериментальне дослідження за методиками: діагностики спрямованості особистості (Б. Басс), опитувальник методики «Шкала емоційного відгуку» (А. Меграбяна і Н. Епштейна). Сформульовано окремі шляхи формування морально-етичних якостей у майбутній фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності: народна педагогіка, позааудиторна робота, участь у бізнес-турнірах.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні методів позааудиторної роботи, що впливатимуть на формування особистості.

Література

- Вітвицька С. С. Аксиологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя. *Креативна педагогіка*. 2015. № 10. С. 63–67.
- Елисеєв О. П. Практикум по психології личности. Санкт-Петербург: Питер, 2010. 455 с.
- Жидецький Ю. Ц. Розвиток відповідальності особистості у ступеневій освіті. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2004. Вип. 18. С. 30–36.
- Зарва О. М. Моральне виховання студентів вищих навчальних закладів США: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Житомир, 2011. 20 с.
- Оксенюк І. Л. Порівняльний аналіз професійної підготовки майбутніх фахівців з управління проектами в технічних вищих школах України та закордоном. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2014. № 5. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/10159/13362> (дата звернення 28.03.2019).
- Олексенко Р. І. Роль сім'ї в духовному вихованні майбутнього підприємця. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2013. Т. 21. Вип. 23 (2). С. 205–212. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2013_21_23\(2\)_40](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2013_21_23(2)_40) (дата звернення 17.02.2019).

- Остапенко О. І. Соціальні цінності та орієнтації у професійній діяльності молодих спеціалістів, випускників вищих навчальних закладів України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 404–410. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_66 (дата звернення 17.02.2019).
- Паламар С. П. Проблема формування духовно-моральних цінностей студентів в умовах освітнього середовища вищого навчального закладу. *Освітологічний дискурс*. 2017. № 3–4. С. 221–234. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2017_3-4_20 (дата звернення 16.02.2019).
- Положення про VI Всеукраїнський (II міжнародний) бізнес-турнір «Стратегія фірми – 2019». URL: http://kint.com.ua/tmp/SF2019/Pol_SF2019.pdf (дата звернення 16.02.2019).
- Тимошук Г. В. Сутність і структура ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2014. Вип. 17. С. 241–249.
- Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.

References

- Vitvyczka, S. S. (2015). Aksiologichnyj pidhid do vyhovannya osobystosti majbutnogo vchytelya [Axiological approach to the upbringing of the future teacher's personality]. *Creative pedagogy*, 10, 63–67 (ukr).
- Elyseev, O. P. (2010). *Praktykum po psichologyyu lychnosti [Workshop on human's psychology]*. Saint Petersburg, Russia: Pyter (rus).
- Zhydeczkyj, Y. Cz. (2004). Rozvytok vidpovidalnosti osobystosti u stupenevij osviti. [Development of the responsibility of the person in the sedate education]. *Visnyk of Lviv University. Pedagogical series*, 18, 30–36 (ukr).
- Zarva, O. M. (2011). *Moralne vykhovannya studentiv vyshhykh navchalnykh zakladiv [Moral education of students in American higher educational institutions]*. Extended abstract of candidate's thesis: 13.00.01. Zhytomyr, Ukraine (ukr).
- Oksenyuk, I. L. (2014). Porivnyalnyj analiz profesijnoyi pidgotovky majbutnih fahivciv z upravlinnya proektamy v tehnicnyh vyshhyh shkolah Ukrayiny ta zakordonom [Comparative analysis of professional training of future project management experts in Ukrainian and foreign technical high schools]. *Visnik Nacionalnogo aviacijnogo universitetu. Seriya: Pedagogika. Psichologiya*, 5. Retrieved from <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/10159/13362> (ukr).
- Oleksenko, R. I. (2013). Rol simyi v duhovnomu vyhovanni majbutnogo pidpryyemcy [The role of the family in the spiritual education of the future entrepreneur]. *Visnik Dnipropetrovskogo universitetu. Series: Philosophy. Sociology. Politology*, 21, Issue 23 (2), 205–212. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2013_21_23\(2\)_40](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2013_21_23(2)_40) (ukr).
- Ostapenko, O. I. (2016). Socialni cinnosti ta oriyentaciyi u profesijnij diyalnosti molodyh specialistiv, vypusknnykiv vyshhyh navchalnyh zakladiv Ukrayiny [Social values and orientation in the professional activity of young specialists, graduates of higher educational institutions of Ukraine]. *Visnik Nacionalnogo universitetu «Lvivska politehnika». Yuridichni nauki*, 404–410. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_66 (ukr).
- Palamar, S. P. (2017). Problema formuvannya duhovno-moralnyh cinnostej studentiv v umovah osvitnogo seredovyshha vyshhogo navchalnogo zakladu [The problem of formation of spiritual and moral values of students in the educational environment of a higher educational institutions]. *Educological discourse*, 3–4, 221–234. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2017_3-4_20 (ukr).
- Polozhennya pro VI Vseukrayinskyj (II mizhnarodnyj) biznes-turnir «Strategiya firmy-2019» [Regulations on the VI All-Ukrainian (II International) Business Tournament «Strategy of the Firm-2019»]. Retrieved from http://kint.com.ua/tmp/SF2019/Pol_SF2019.pdf (ukr).
- Timoshuk, G. V. (2014). Sutnist i struktura cinnisnogo stavlennya majbutnix ekonomistiv do profesijnoyi diyalnosti [The essence and structure of the relation of future economists to professional activity]. *Pedagogichna osvita: teoriya i praktika*, 17, 241–249 (ukr).
- Toftul, M. H. (2014). *Suchasnyj slovnyk z etyky [Modern Dictionary of Ethics: Dictionary]*. Zhytomyr, Ukraine: ZhDU im. I. Franka (ukr).

ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВУ, ТОРГОВЛЕ И БИРЖЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ

Стеблюк Светлана, кандидат педагогических наук, преподаватель,
Мукачевский кооперативный торгово-экономический колледж,
ул. Я. Мудрого, 40, 89600 Мукачево, Украина,
svetasteblyuk@gmail.com

В статье акцентировано внимание на одной из важных проблем становления будущего специалиста из предпринимательства, торговли и биржевой деятельности – наличие сформированных морально-этических качеств. Выяснено содержание ключевого понятия «морально-этические ценности» и подана собственная формулировка дефиниции по проблеме исследования.

Проанализированы отдельные научные разведки по отмеченному вопросу. Учеными указывается на важность формирования морально-этических ценностей для будущей профессиональной деятельности. Выяснено содержание учебных планов и рабочих программ из профессиональных дисциплин, комплексных планов воспитательной работы, направления деятельности кружка; подобрана методика научного исследования проблемы. Выделены две методики: диагностика направленности личности (Б. Басс), опросник методики «Шкала эмоционального отзыва» (А. Меграбяна и Н. Эпштейна).

Выяснены отдельные пути формирования морально-этических качеств у студенческой молодежи: народная педагогика, внеаудиторная работа, участие в бизнес-турнирах.

Ключевые слова: методы научного исследования; мораль; морально-этические качества будущих специалистов по предпринимательству, торговле и биржевой деятельности; ступенчатое образование; этика.

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN FUTURE SPECIALISTS FROM ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES: MORAL-ETHICAL COMPOSITION

Steblyuk Svitlana, PhD (Pedagogy), Mukachevo Cooperative Trade and Economic College,
40 Ya. Mudrogo Str., 89600 Mukachevo, Ukraine,
svetasteblyuk@gmail.com

In the article attention is focused on one of the most important problems of formation of future specialist from entrepreneurship, trade and exchange activity – presence of the formed mental and ethical values. It is marked that trade and exchange activity require a presence in the personnel of such personality qualities as: discipline, politeness, responsibility, communicational skills, tactfulness, tolerance, being collected, exactness. They are formed in the process of theoretical-practical training of future specialist and directly because of atmosphere at the job. The aim of the article is to determine the essence and ways of forming of mental and ethical qualities in future specialists from entrepreneurship, trade and exchange activity.

Maintenance of the key concept «mental and ethical values» is found out and the formulation is given. It is a presence of the formed common to all mankind values and norms of moral behaviour, which is predefined by modern European direction of integration in different spheres (educational, economic, humanitarian and others like that).

Separate scientific investigation services are analysed. Researchers point out the importance of formation of mental and ethical values in future professional activity. In the process of research it is found out about content of curricula and working programs from professional disciplines, complex plans of educational work, directions of activity of a group; methodology of scientific research of the problem.

Experimental work required determination of scientific methodologies of research. Author is distinguishing two methodologies: diagnostics of the ways person thinks (B. Bass), questionnaire methodology «Scale of emotional review» (A. Megrabyana and N. Epstein). Results certify that systematic work is needed in the process of preparation of future specialist in establishments of higher education.

The separate ways of forming of mental and ethical values are found out in students: folk pedagogics, out-of-classroom (extracurricular) work, participation in business-tournaments.

We see the prospects of further researches in certain methods of extracurricular work that will influence formation of personality.

Key words: ethics; mental and ethical qualities in future specialists from entrepreneurship, trade and exchange activity; methods of scientific research; morality; multy-degree system of education.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2019

Прийнято до друку 13.06.2019